

כפיית ילד קטן לטיפול רפואי

במספר מאמרים (הזמינים כל העת לעיון באתר בית המדרש להלכה ורפואה) עסקנו בעניין כפיה על טיפול רפואי, והראינו כי העמדה הרווחת בפוסקים היא שבמקרים של פיקוח נפש אין סמכות לאדם להחליט על הימנעות מטיפול רפואי מציל חיים. אך בנוגע לטיפול שאינו מהווה פיקוח נפש, הנחנו שיש לאדם סמכות בסיסית לסרב לטיפול רפואי. זאת באשר לאדם שהוא בר דעת. אך אדם מחוסר הכרה, אמנם אין ספק שבמצב של פיקוח נפש דינו שווה ויש לעשות כל דבר שנדרש להצלת חייו. אך ישנם לא מעט טיפולים שאינם בגדר פיקוח נפש, ולא נועדו להצלתו, גם אם אכן המטרה היא ריפוי. במקרה כזה, יש לשער – אם הדבר ידוע – מה היה רצונו לעשות.

בהקשר זה יש משקל משמעותי לקרוביו של האדם, לא בתורת בעלי סמכות לקבל החלטות על הטיפול בו, שכן אין להם כל מעמד מיוחד יותר מאשר גורמי הרפואה, אלא בתורת אלו היודעים טוב מאחרים כיצד היה רצונו של החולה שיטפלו בו אילו היה בהכרה והיה יכול להביע את רצונותיו.

כל זה טוב ויפה בחולה מבוגר, אך בילד הזקוק לטיפול רפואי כלשהו, אין למעשה את מי לשאול – הוא עדיין מעולם לא היה בעל דעת וכושר שיפוט לקבל החלטות כאלה. להוריו של הילד יש במצב זה מעמד של "אפוטרופוס", כלומר ממונה בעל סמכות לדאוג לשלומו וטובתו של הילד.

לא זו בלבד שהדבר בסמכותם, אלא זו חובתם ההלכתית. למרות שבגמרא לא מופיעה התייחסות מפורשת לחובת ההורים לטפל ברפואת בנם, כתבו הפוסקים שהדבר נכלל בחובה הכללית למזונות בנו, וכפי שמבואר בגמרא במסכת כתובות (נב, ב) לגבי חיובי איש לאשתו, שרפואה היא בכלל מזונות. אמנם יש חילוקי דינים בין סוגים שונים של רפואות, כמבואר שם, ובשולחן ערוך אבן העזר סימן ע', אבל העיקרון הבסיסי הוא שהורים חייבים לדאוג לשלומו של בנם ולספק את הצטרכויותיו. כך מדקדק גם המנחת יצחק (חלק ו סימן קנ) מלשון תשובת החתם סופר (חיו"ד סוס"י ע"ו), שעסק בענין חובת האב לדאוג לרפואת בתו בת י"ח שנים, וכתב: "ואמנם פשוט שאין מוטל על האב הזה לא פרנסתה ולא רפואתה של בת י"ח שנה והיא כשארי עניי ישראל המוטלים על הצבור וכו'". כלומר, שאם לא הייתה כ"כ מבוגרת כבת י"ח שנה היה האב חייב ברפואתה.

מלבד יסוד הלכתי זה מוסיף המנחת יצחק את אשר מבואר בדברי פוסקים רבים, שבדאי מוטלת על ההורים חובה זו מחמת שזו דרך אכזריות למנוע את עצמו מלטפל בכל צרכי הילד כולל רפואתו, והדבר נכלל ב"לא תעמוד על דם רעך", שהרי בדרכו של עולם קטן זה אין לו מי שידאג לצרכיו כלל, ומאחר שיש לו הורים על אחת כמה וכמה שאיש אינו נותן דעתו לטפל בו.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ סימן מז) כותב, כי התקבל והתקבע בבתי הדין בארץ ישראל שחובת האב לדאוג למזונות בנו – וכאמור רפואה בכלל זה – הוא עד גיל 15 שנה, שלאחר מכן אי אפשר להכריחו לדאוג למזונותיהם. והוא הדין גם לענין רפואתם.

אם כך יש בדבר גם חובה הלכתית וגם סמכות שניתנה להורים כאפוטרופסים לדאוג לשלומו של הילד, אך זה מוסכם בפוסקים, שסמכות זו אינה מאפשרת להורים לקבל החלטות הנוגדות את טובתו ובריאותו של הילד, וכפי שכותב במילים ברורות רבי דוד צבי הופמן בשו"ת מלמד להועיל (חלק ב יו"ד סי' קיד): "ומעתה כיון דשרי לעשות אפערטיאן כזו, אי"כ בודאי דעת אביו ואמו לא מעלה ולא מוריד, דאיתא בי"ד סי' של"ו דיש חיוב על הרופא לרפאות ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ולא מצינו בכל התורה כולה שיש לאב ואם רשות לסכן נפש ילדיהם ולמנוע הרופא מלרפאותם".

כעת אנו מגיעים לעיקר נידוננו, טיפול רפואי שההורים סבורים כי הוא הדבר הנכון לרפואת בנם, והבן מסרב. האם ההלכה מכירה בזכותו של הילד לסרב לטיפול זה, או שיש להורים זכות לכפות עליו את הטיפול הרפואי?

מדברי הפוסקים נראה, כי זו הנחת יסוד פשוטה שיש בסמכותם של ההורים לכפות על בניהם הקטנים טיפול רפואי, כל עוד הם אינם נחשבים על פי ההלכה בעלי דעת וכושר שיפוט. ואכן, מעשים שבכל יום הם שהורים כופים טיפול רפואי על ילדיהם בגיל הרך.

ובעוד שבפיקוח נפש אין ספק בדבר, וכל שכן הוא מכל חולה שכופין עליו טיפול רפואי אף בניגוד לרצונו כמבואר במור וקציעה (סימן שכח), וכל שכן במי שאין בו דעת או קטן, הרי שכשאינן פיקוח נפש בדבר הסמכות של ההורה על כפיה זו נובעת רק כאפוטרופוס ואחראי לשלומו של הילד. סמכות זו מועילה אף שבשאר חולים אחד הנימוקים לכפיה על טיפול רפואי היא מדין כפיה על המצוות, וקטן או שוטה שאינם חייבים במצוות אינם שייכים בכפיה זו, ולמרות זאת, מאחר שההורה הוא האפוטרופוס על הקטן בסמכותו לקבוע האם ואיזה טיפול רפואי יינתן לו.

אך מהו הגיל שבו כבר אין בסמכותם לעשות כן? בציץ אליעזר שם מביא לענין זה את דברי הגמרא בכתובות (יא, א), העוסקת בהלכות גרות קטן. בגמרא שם מבואר שאב יכול לגייר יחד עמו את בנו הקטנים, אבל כש"הגדילו", יכולים למחות ולחזור לסורם. כך נפסק בשו"ע (יורה דעה סימן רסח) בדברי רוב הראשונים שם מבואר (עיין ר"ן ועוד), שבקטנות אין להם יכולת למחות, משום שאינם נחשבים בני דעה.

מהו הגיל של "הגדילו"? הראשונים לא כתבו בפירוש, מלבד המאירי, שכתב (עיקר נידונו הוא שאלת הראשונים מתי בדיוק היא המחאה, שהרי ברגע שהגדילה ולא מחתה שוב אינה יכולה למחות!) שאכן יש לקטן זה שהגדיל את כל השעה הראשונה של שנתו הארבעה עשר,

כלומר שעה אחת מהרגע שבו עשה בר מצוה. אם כן אנו לומדים שהזמן שבו הוא יוצא מרשות הוריו לקבל החלטות כמו הסכמה לגיור, הוא גיל בר מצוה (ואם כך הוא, בבת הוא גיל בת מצוה).

יוצא דבר מעניין, שלמרות שההורים עדיין חייבים לדאוג לרפואתו, כאמור עד הגיעו לגיל חמש עשרה בערך, מכל מקום כבר אין בסמכותם להכריח אותו לטיפול רפואי מגיל בר מצוה ואילך (ובבת, מגיל בת מצוה).

על כך מוסיף הציץ אליעזר, שברור שלמרות שהבן מצידו יכול להתנגד כשהוא מגיע לגיל הנ"ל לקבל את הטיפול הדרוש, מכל מקום האב מחוייב מצידו להפעיל עליו את כל כח השפעתו כמחנכו שיסכים לקבל את הטיפול.

בגילאים אלו, צורת ההשפעה של האב על בנו היא בדרכים שונות ממה שהוא נוקט כשהילד קטן ביותר. וכפי שמבואר בגמרא בקידושין (ל, א):

"א"ל רבא לר' נתן בר אמי: אדידך על צוארי דבריך, משיתסר ועד עשרים ותרתין, ואמרי לה: מתמני סרי עד עשרים וארבעה. כתנאי: חנוך לנער על פי דרכו - ר' יהודה ורבי נחמיה, חד אמר: משיתסר ועד עשרים ותרתין, וחד אמר: מתמני סרי ועד עשרים וארבעה".

ומבאר רש"י: "בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות, ואיזה זמנו משיתסר ועד עשרים ותרתין, בציר משיתסר אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות, ויותר מעשרים ותרתין יש לחוש שלא יבעט".

ומביא הצי"א מהמאירי בביאור הדברים מהם יש לנו ללמוד גם לנידון שלנו:

"לעולם יהא אדם נותן לב תמיד להשיג על עניני הבנים ולהתמיד בתוכחתם בין גדולים בין קטנים, ומכל מקום הזמן הראוי להשתדל בתוכחת עד תכלית הוא משעה שהדעת מבלבל ויוצא עד שיעשה פרי, והוא, משתסרי עד עשרים וארבע, שקודם שתסר אין לו דעת כל כך לקבל, ואחר עשרים וארבע אינו נשמע כל כך, מכל מקום תהא תוכחתו והדרכתו בזמנים אלו מזמנת לו תמיד בענין הבן".

עוד הוא מוסיף, שכאשר ביכולת האב בדרכי השפעה להשפיע על הבן שיסכים לקבל הטיפול הרפואי הנדרש, אזי הוא מחוייב בזה גם מכח חיוב כללי [ומבלי קביעת זמן לגילו של הבן]. של "והשבותו לו" שכתוב בתורה (בדברים כ"ב), וכדרשת חז"ל שהכתוב בא לרבות "לרפאות את גופו", של משנהו, וכמו שמבאר הרמב"ם בפיהמ"ש בפ"ד דנדרים, שכלול בזה כל דרך השגת טיפול רפואי הן בגופו הן בממונו והן בחכמתו.

עד כאן דברי הציץ אליעזר. אמנם נראה מסברא, שיש דברים ששיקול הדעת אינו מסכים לכפיה בהם. לדוגמא, טיפולים רפואיים שאינם דחופים והילד יוכל להחליט עליהם בגיל מבוגר יותר, כגון סוגים מסוימים של טיפולי שיניים, שההורים מעוניינים לבצע והבן מתנגד בתוקף, ומטרת הטיפולים אינם בריאותיים אלא לצרכים אסתטיים גרידא, שאין לבצע טיפולים אלו גם אם מדובר בקטן שלא הגיע לכלל דעת, אלא יש להמתין עד שיגדל ויחליט.

נשלים את הדיון בנוגע למחלוקת בין הורה לבין בן בוגר בנוגע לטיפול רפואי.

דבר פשוט הוא, שאדם בוגר נמצא ברשות עצמו ואין להוריו זכות לקבוע על טיפול רפואי בו כלל, בודאי בדברים משמעותיים, אבל למעשה בכל ענין זו זכותו וסמכותו. בענין זה השיקול היחיד הרלוונטי הוא כיבוד ההורים שכולל חובה לציית להוראותיהם. אך כלל גדול בהלכות כיבוד הורים הוא ש"כיבוד אב – משל אב" (יו"ד סימן רמ, ה). ההורים אינם יכולים לדרוש מבנם להוציא ממון על מנת לכבדם. וכל שכן שאין להם זכות לדרוש ממנו לנהוג כך או אחרת בבריאותו. אמנם, מצינו בדברי הפוסקים מספר התייחסויות לנושאים בריאותיים בהם הבן מעוניין לעשות דבר מה וההורים מצווים עליו אחרת, איך עליו לנהוג.

בהגהות בית לחם יהודה (יו"ד רמ) כתב שאדם שרוצה להתענות תעניות שאינן חובה, והוריו מתנגדים לכך מחשש שיפגע בבריאותו, לא יתענה.

בערוגת הבושם (או"ח סימן יט) כתב, שמי שהוריו מצווים עליו שלא יטבול כי אם במקוה חמה, עליו להקפיד לפייס את הוריו שיחזרו בהם מהוראתם זו.

ובשו"ת שרגא המאיר (חלק ד סימן לד) עסק באדם שעסק באיסוף כספים לצדקה, והוריו ציוו עליו שלא יעשה כן בשעות הלילה, וכתב שמאחר שאינו מחוייב לגייס את הכספים, אלא זהו מידת חסידות בלבד, ימנע מכך, בכדי לקיים רצון הוריו.

בספר שיעורי תורה לרופאים (חלק ב עמוד 540) שהביא מקורות אלו דן לפי זה בענין אדם שרוצה לתרום כליה, והוריו מתנגדים, ומסיק שמאחר וזו מצוה גדולה מאוד, אין להתחשב בהורים ומצוה גדולה זו דוחה כיבוד אב ואם.